

9. *Official Journal* C 166, 17/06/1993 P. 0001–0001.
10. *Official Journal* C 102, 04/04/1996 P. 0002–0003.
11. *Official Journal* C 073, 17/03/1999 P. 0001–0004.
12. *Official Journal* C 077, 28/03/2002 P. 0001–0003.
13. *Official Journal* C 321, 31/12/2003 P. 0001–0005.

Червінська Н. В. Ефективність законодавства та захист прав людини у контексті європейських цінностей

Автор досліджує проблеми ефективності законодавства в розрізі європейських цінностей. У центрі правової системи стає людина з її інтересами, правами, потребами. Доводиться, що ефективність законодавства тільки тоді може бути визнана достатньою, коли закони відповідають природі людини і забезпечують успішну взаємодію з комплексом основних якостей людини. Обґрунтовано, що законодавство має розвиватися на основі його взаємодії з легітимними у суспільстві духовними цінностями, ідеалами.

Ключові слова: ефективність законодавства, захист прав людини, європейські цінності, ціннісні принципи.

Червинская Н. В. Эффективность законодательства и защита прав человека в контексте европейских ценностей

Автор исследует проблемы эффективности законодательства в разрезе европейских ценностей. В центре правовой системы становится человек с его интересами, правами, потребностями. Доказывается, что эффективность законодательства только тогда может быть признана достаточной, когда законы соответствуют природе человека и обеспечивают успешное взаимодействие с комплексом основных качеств человека. Обосновано, что законодательство должно развиваться на основе его взаимодействия с легитимными в обществе духовными ценностями, идеалами.

Ключевые слова: эффективность законодательства, защита прав человека, европейские ценности, ценностные принципы.

Chervinska N. The effectiveness of law and protection of human rights in the context of European values

The article examines the problem of the effectiveness of legislation in the context of European values. In the center of the legal system is a man with his interests, rights and needs. The author argues that the effectiveness of the legislation can only be considered sufficient if the laws of human nature and correspond to ensure successful interaction with a set of basic human qualities. Proved that the law should be developed on the basis of its interaction with legitimate society spiritual values, ideals.

Key words: efficiency legislation, human rights, European values, value principles

УДК 340.11

*Ірина Вікторівна Чорна,
асистент кафедри теорії та історії держави і права
Національного університету
державної податкової служби України*

ЦІННІСНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ КОНКРЕТИЗАЦІЇ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТІВ

Становлення української державності обумовлює необхідність модернізації правової системи суспільства, забезпечення верховенства права, захисту прав і свобод людини та громадянина.

Вирішення цих питань є можливим лише за наявності якісної системи законодавства. Це зумовлює актуальність обраної теми, яка пов'язана з дослідженням сучасних підходів до конкрети-

зації нормативно-правових актів, що мають не лише теоретичне, а й практичне значення у процесі розбудови правової системи України.

Питання конкретизації нормативно-правових актів постійно перебуває у полі зору значної кількості дослідників. Цій тематиці присвячені праці О. Безіної, М. Власенка, М. Вопленка, Ю. Гаврилової, М. Залоїла, В. Лазарева, О. Ноздрачова, П. Рабіновича, А. Черданцева, Г. Шмельової та ін.

Незважаючи на численні публікації щодо вивчення проблем конкретизації нормативно-правових актів, поки що не існує єдиного підходу до розуміння цього питання, який би враховував увесь накопичений спектр знань і базувався на існуючих дослідженнях та даних юридичної науки і практики.

Метою цього дослідження є вивчення теоретичних аспектів конкретизації нормативно-правових актів.

Постановка завдання полягає в необхідності з'ясування ролі юридичної техніки в контексті конкретизації нормативно-правових актів; визначенні поняття конкретизації норм права; здійсненні характеристики ознак, притаманних конкретизації нормативно-правових актів; визначенні відмінностей конкретизації від інтерпретації нормативно-правових актів; з'ясуванні ролі конкретизації нормативно-правових актів у контексті застосування норм права.

У сучасних умовах вдосконалення законодавства вивчення питань щодо конкретизації нормативно-правових актів набуває особливого значення, що підтверджується практикою правового регулювання, забезпечення законності і правопорядку в суспільстві.

Інтереси зміцнення правопорядку нагально вимагають необхідності втілення у життя приписів нормативно-правових актів. Для досягнення цього необхідним є правильне розуміння, тлумачення і визначення найбільш доцільних шляхів реалізації нормативно-правових актів у конкретних умовах місця і часу [1, с. 18].

Враховуючи те, що зовнішньою домінуючою формою відображення норм права в романо-германській правовій сім'ї, до якої належить і Україна, є нормативно-правовий акт, наша увага буде зосереджена саме на питаннях конкретизації нормативно-правових актів і норм права зокрема.

Нормативно-правовий акт — це офіційний акт-документ, ухвалений уповноваженими суб'єктами правотворчості у визначеній формі і порядку, який встановлює, змінює, доповнює, скасовує правові норми з метою регулювання суспільних відносин. Однак нормативно-правові акти містять певну сукупність юридичних норм і мають бути спрямовані на якісний процес регулювання суспільних відносин, відповідати ціннісним вимогам і принципам права.

Однією з умов ефективного процесу підготовки і прийняття нормативно-правових актів є юридична техніка, сутність якої полягає в існуванні прийомів і способів підготовки, розгляду, прийняття й обнародування проектів нормативно-правових актів. Вони мають відповідати реальним умовам життя суспільства та розвитку суспільних відносин.

Юридична техніка в правотворчості включає методи роботи над текстами нормативно-правових актів, прийоми найдосконалішого викладення думки законодавця та інших суб'єктів правотворчості у статтях нормативно-правових актів, вибір найдоцільнішої структури кожного з них, термінології і мови, способи оформлення змін, доповнень, повного або часткового скасування, об'єднання нормативно-правових актів тощо. Вона забезпечує юридичну досконалість нормативних документів.

Складовою юридичної техніки є конкретизація нормативно-правових актів. Сутність «конкретизації» полягає в тому, щоб «надавати чому-небудь конкретного вираження; визначити конкретно, точно, предметно» [2, с. 565].

На думку Г. Шемельової, конкретизація норм права — «це об'єктивно зумовлена, направлена на підвищення точності та визначеності правового регулювання, закономірна діяльність державних і інших уповноважених органів, яка пов'язана з переведенням абстрактного змісту юридичних норм на більш конкретний рівень шляхом обмеження понять, результат якої фіксується у правових актах» [3, с. 23].

А. Черданцев наголошує, що «коли йдеться про конкретизацію норм права, то маємо на увазі конкретизацію їх змісту». Вчений наголошує, що ніщо інше конкретизації не підлягає. Конкрети-

зація — виведення більш конкретних норм із більш загальної й абстрактної норми, або сублімації конкретного факта під дією загальної та абстрактної норми [4, с. 16–19].

На думку В. Самігулліна, «конкретизація права — це якісна характеристика правового регулювання, яка полягає в деталізації змісту централізованих юридичних приписів визначеними, допустимими законодавцем засобами, для того, щоб забезпечити ефективне регулювання суспільних відносин з урахуванням їх якісної характеристики» [5, с. 119].

М. Вопленко та Ю. Гаврилова найскладнішим юридичним явищем вважають розвиток права як стадію процесу його конкретизації, що породжує нове правове значення [6, с. 118].

Розкривають поняття феномену конкретизації Б. Ебзеев та Н. Бондар, під якою вони розуміють «сам дух закону, який матеріалізується перш за все через загальноправові потреби свободи, рівності, природним чином необхідним у їх “заземленому” сприйнятті як безпосередньо діючих правових імперативів» [7, с. 14–17].

На нашу думку, конкретизація правових норм — це засіб правового регулювання, зокрема діяльність різноманітних правотворчих та правозастосовних суб'єктів, яка спрямована на створення правила поведінки, новизна якого в порівнянні з вихідною нормою полягає лише у зменшенні його логічного обсягу і більш широкому змісті конкретизуючої норми.

Доцільно охарактеризувати ознаки, які притаманні конкретизації нормативно-правових актів: є засобом правового регулювання, який зумовлений абстрактністю нормативних приписів; у процесі конкретизації передбачається переробка змісту норми; об'єктом виступають абстрактні правові норми; полягає в обмеженні обсягу понять; не виходить за межі закону, розвиваючи та деталізуючи його.

Здійснення конкретизації як засобу юридичної техніки обумовлено переважно необхідністю розвитку та вдосконалення законодавства, зростанням потреби в правильному та ефективному застосуванні юридичних норм; підвищенням якості нормативно-правових актів; усунення дефектів системи права [8, с. 66].

З'ясувавши сутність конкретизації норм права, необхідно виявити спільні та відмінні ознаки, які характеризують як конкретизацію правових норм, так і процес їх інтерпретації. Вчені ототожнюють тлумачення з конкретизацією юридичних норм.

На думку А. Черданцева, конкретизація поглинається тлумаченням норм права. Зокрема, він розглядає окремі операції, які здійснюються у процесі тлумачення, відносячи до них: пояснення визначень, слів і виразів; реконструювання норм права на основі одиниць правового тексту; конкретизацію норм права або їх окремих елементів; доказування і заперечення тезисів, розкриваючи зміст права; різні оцінки [9, с. 11–12]. Таким чином, на його думку, здійснення конкретизації норм права є складовою процесу їх тлумачення.

А. Піголкін корегує попередню точку зору й уточнює, що конкретизація буває різною: «З одного боку, вона складається з нових правових норм, які не виходять за межі законів, розвивають та деталізують його положення, які виявляються допоміжними щодо нього. З другого боку, нормативне тлумачення — це конкретизація, яка пов'язана з роз'ясненням існуючої норми, що полягає в уточненні її змісту, деталізація якої не повинна виходити за межі самої норми» [8, с. 70].

М. Вопленко зазначає, що конкретизація і тлумачення співвідносяться як мета і засіб. Автор розглядає тлумачення і конкретизацію юридичних норм у контексті їх взаємодії, а саме: вказуючи на «відношення засобу до мети, загального до одиничного», зазначаючи, що «найбільш рельєфно конкретизація представлена у вигляді результату тлумачення і застосування права та проявляється у процесі правозастосовної діяльності» [6, с. 22].

Право на конкретизацію впливає з права на тлумачення норм права. А. Безіна і В. Лазарев вказують, що на основі повноважень пленумів вищих судів вони мають право на здійснення роз'яснень, які стосуються питань застосування законодавства [10, с. 7].

На думку Г. Шмельова, тлумачення і конкретизацію слід розглядати як самостійні поняття, які тісно взаємопов'язані між собою. Зокрема, автор стверджує, що тлумачення і конкретизація юридичних норм мають різну мету: тлумачення — це розкриття змісту норм права щодо їх правильного розуміння і застосування. Метою конкретизації є підвищення точності і визначеності правового регулювання; використання різних логічних механізмів, здійснення логічних операцій щодо визначених понять, а конкретизація використовує обмеження понять, що призводить до

різних результатів [11, с. 11–12]. Метою тлумачення норм права є зв'язування значення змісту норм права, а результатом конкретизації виступають відносно нові правила поведінки.

Узагальнюючи відповідні положення, доцільно зазначити, що конкретизація і тлумачення відіграють важливу роль як у правотворчості, так і в правозастосуванні, маючи у багатьох випадках спільний об'єкт (юридичну норму) та мету. При цьому конкретизація не збігається повністю з тлумаченням норм права. Підтвердженням є особливі ознаки, які не дають змогу їх ототожнювати.

З'ясовані теоретичні конструкції щодо конкретизації норм права, мають суттєве значення не лише для правотворчої діяльності, а й для процесу застосування норм права, вирішення конкретних юридичних справ і винесення індивідуальних правозастосовних актів.

А. Венгеров розглядав конкретизацію в правозастосовному процесі, а саме: «Поняття “конкретизація” означає саме процес організації застосування норм права, вироблених положень, принципів... дії правових норм». У цій площині розглядає конкретизацію Н. Зейдер, який визначає її як додаток до права (в суб'єктивному сенсі), максимальній визначеності в процесі правозастосовної (судової) діяльності [12, с. 92].

К. Комісаров зосереджує увагу на здійсненні конкретизації судом у цивільному процесі, коли «суд на власний розсуд визначає обсяг і зміст суб'єктивних прав» [13, с. 51]. Конкретизуюча діяльність суду, на його думку, обмежується сферою суб'єктивних прав та обов'язків, і не має на меті доповнення і розвиток права. «Законодавець не має можливості детально регламентувати відносини, які відрізняються високим ступенем індивідуалізації, надає можливість суду вирішити певне коло питань на свій розсуд у межах, визначених законом» [13, с. 52].

С. Братусь вважає конкретизацію юридичних норм змістом судової практики. Розглядаючи здійснення конкретизації судами в процесі застосування права, він виокремлює дві стадії конкретизації: застосування закону до конкретного змісту; вироблення положень, які є з'єднуючою ланкою між правовою нормою та індивідуальним рішенням [14, с. 17]. У зв'язку з процесом правозастосування розглядає конкретизацію В. Лазарєв: «Конкретизацією норм суди вносять у правозастосовний акт (судове рішення) новий елемент, нове встановлення, яке відсутнє в самому нормативному акті, хоча і не виходить за його межі. Особливо чітко це проявляється у рішеннях, заснованих на нормах з оціночними поняттями (“тяжкі наслідки”, “непридатність”, “поважні причини” тощо)» [15, с. 105]. Однак конкретизація, на думку В. Лазарєва, — це завжди процес привнесення норми, раніше відсутньої, створення правових положень судовою практикою, що займає проміжне положення між нормою і суб'єктивним правом.

Отже, конкретизація норм права спрямована на усунення тіньових сторін у процесі правового регулювання.

Таким чином, цінність досліджених питань щодо конкретизації нормативно-правових актів полягає у з'ясуванні сутності поняття «конкретизація норм права», виявленні характерних ознак, які притаманні зазначеній діяльності, а також здійсненні порівняльної характеристики конкретизації та інтерпретації норм права. Слід зазначити, що ці питання суттєво впливають на якісний процес здійснення правотворчої діяльності, застосування правових норм, що, у свою чергу, призводить до зміцнення законності і правопорядку в суспільстві.

Питання щодо конкретизації норм права є однією зі складових у системі удосконалення функціонування законодавства і правової системи України в цілому.

Список використаних джерел

1. Керимов Д. Кодификация и законодательная техника / Д. Керимов. — М. : Юридическая литература, 1962. — 132 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. — К. : Перун, 2005. — 1728 с.
3. Шмелева Г. Г. Конкретизация юридических норм в правовом регулировании / Г. Г. Шмелева. — Львов, 1988.
4. Черданцев А. Ф. Правовое регулирование и конкретизация права // Применение советского права : сб. ст. / А. Ф. Черданцев. — Свердловск, 1974.
5. Самигуллин В. К. Конкретизация права и локальное нормативное регулирование / В. К. Самигуллин // Применение норм советского права : сб. ст. — Свердловск, 1974.

6. *Вопленко Н. Н.* Конкретизация в праве: природа и пути исследования // Конкретизация законодательства как технико-юридический прием нормотворческой, интерпритационной практики : материалы международного симпозиума (Геленджик, 27–28 сентября 2007 г.) / под ред. Б. М. Батранова. — Н. Новгород, 2008.
7. *Эбзеев Б. С.* Конкретизация и актуализация норм Конституции Российской Федерации как условие и гарантия осуществления прав и обязанностей человека и гражданина / Б. С. Эбзеев // Российское правосудие. — 2008. — № 3 (23). — С. 4–17.
8. *Пиголкин А. С.* Толкование норм права и правотворчество: Проблемы соотношения // Закон: создание и толкование / под. ред. А. С. Пиголкина. — М., 1998.
9. *Черданцев А. Ф.* Толкование советского права / А. Ф. Черданце. — М., 1979.
10. *Безина А.* Конкретизация права в судебной практики / А. Безина, В. Лазарев // Советская юстиция. — 1968. — № 2.
11. *Шмелева Г. Г.* Конкретизация социалистического права как фактор совершенствования правового регулирования : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Г. Г. Шмелева. — Харьков, 1982.
12. *Зейдер Н. Б.* Судебное решение по гражданскому делу / Н. Б. Зейдер. — М., 1966.
13. *Коммисаров К. И.* Судебное усмотрение в советском гражданском процессе / К. И. Коммисаров // Советское государство и право. — 1969. — № 4.
14. *Братусь С. Н.* Судебная практика в советской правовой системе / под. ред. С. Н. Братуся. — М., 1975.
15. *Лазарев В. В.* Применение советского права / В. В. Лазарев. — Казань, 1972.

Чорна І. В. Ціннісно-правові аспекти конкретизації нормативно-правових актів

У статті досліджуються теоретичні засади щодо конкретизації норм права і нормативно-правових актів. Здійснюється розмежування між конкретизацією та інтерпретацією норм права.

Ключові слова: норма права, нормативно-правовий акт, конкретизація норм права, конкретизація нормативно-правових актів, інтерпретація.

Черная И. В. Ценностно-правовые аспекты конкретизации нормативно-правовых актов

В статье исследуются теоретические основы конкретизации норм права и нормативно-правовых актов. Осуществляется разграничение между конкретизацией и интерпретацией норм права.

Ключевые слова: норма права, нормативно-правовой акт, конкретизация норм права, конкретизация нормативно-правовых актов, интерпретация.

Chorna I. Valuable and legal aspects of a specification of normative legal acts

In article theoretical bases of a specification of rules of law and normative legal acts are considered. Differentiation between a specification and interpretation of rules of law is carried out.

Key words: rule of law, normative legal act, specification of rules of law, specification of normative legal acts, interpretation.

УДК 340.5

Вікторія Геннадіївна Чумак,
аспірантка кафедри загальноправових
дисциплін та міжнародного права
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

СУДОВИЙ ПРЕЦЕДЕНТ В УКРАЇНІ: ШЛЯХ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ НА ПІДСТАВІ ПОЗИТИВНОГО ДОСВІДУ ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇН

Останнім часом все більшої популярності набуває питання впровадження судового прецеденту як допоміжного джерела права у правовій системі України. Необхідність такого заходу виникла як спроба тимчасового усунення протиріч між практикою та чинним законодавством, що дозволяє вирішувати справи за відсутності прийнятих норм права.

На нинішньому етапі розвитку нашої держави є декілька чинників, які уповільнюють розвиток судового прецеденту в праві України. Це насамперед корумпованість суддів, яка більш за все заважає становленню усталеної судової практики через розмивання її свідомо неправосудним рішенням, яке буде прийнято в інтересах тієї чи іншої особи, і відсутність ефективного механізму притягнення суддів до відповідальності за прийняття таких рішень. Недоліки системи підбору суддів, а також недостатній рівень їх кваліфікації ставлять під сумнів правомірність і кваліфікованість прийнятих рішень.

Проте нині — у час революційних реформ, коли приймається значна кількість законів, спрямованих на викорінення корупції, Україна виходить на новий рівень відносин, і шляхом вдосконалення і приведення у відповідність до європейських зразків свого законодавства незабаром зможе заявити про себе, як про сучасну, освічену, європейську державу.

Україні як державі романо-германської правової сім'ї притаманні судові прецеденти у вигляді усталеної судової практики (*jurisprudence constante*) і переконливого прецеденту (передусім рішень Верховного Суду України та вищих спеціалізованих судів). Для того щоб зрозуміти сутність і роль зазначених вище видів прецеденту і визначити саме той його тип, який допоможе вирішити проблеми, пропонуємо розібрати основні принципи й особливості їх застосування на досвіді англосаксонської та романо-германської правових сімей європейських країн.

У країнах загального права лише частина регулювання встановлюється законами. Натомість правила поведінки здебільшого встановлюються прецедентними рішеннями судів, які мають зворотну силу в часі. При цьому далеко не кожне рішення суду країни загального права є прецедентним. Навпаки, переважна більшість рішень, зокрема і вищих судів, не є прецедентними, а отже, і не є обов'язковими для будь-кого, крім сторін у справі.

Спосіб, у який суди країн загального права встановлюють правила поведінки, істотно відрізняється від способу, в який такі правила встановлюються законом у країнах континентального права. Нагадаємо, що норма закону країн континентального права характеризується високим ступенем абстрактності, розрахована на охоплення різноманітних життєвих ситуацій, що підпадають під її гіпотезу.

Рішення суду країн загального права (як і рішення суду країн континентального права) направлене на вирішення конкретного спору або вирішення питання про застосування покарання до конкретної особи. При цьому, однак, таке рішення суду країн загального права як побічний результат здійснення правосуддя у деяких випадках може створити загальнообов'язкове (у певному сенсі) правило («*binding case*»). Водночас правило створюється не за зразком континентальної норми права (гіпотеза — диспозиція — санкція), а шляхом формулювання аргументації, з якої виводиться певне правило, принцип, підхід («*ratio decidendi*»), застосування якої призвело до вирішення справи тим чи іншим способом за конкретних обставин. Рішення, що створює таким